

Публічныя бібліятэкі (ПБ) як найбольш дэмакратычныя інстытуты грамадства забяспечваюць усеагульны доступ да інфармацыі, ведаў, культуры ў непасрэднай тэрытарыяльнай блізкасці да месца жыццядзейнасці грамадзян, незалежна ад узросту, сацыяльнай, адукацыйнай і іншай прыналежнасці. Сутнаснай характарыстыкай гэтых бібліятэк з'яўляецца іх зарыентаванасць на патрэбы жыхароў канкрэтнага рэгіёна. Уся іх дзейнасць накіравана на фарміраванне і распаўсюджванне мясцовай і агульнадзяржаўнай інфармацыі, прадстаўленне бібліятэчных паслуг у розных формах і відах. Нават на ўзроўні самай малой тэрыторыі менавіта ПБ становіцца інфармацыйным і культурным цэнтрам, часта адзінай установай такога тыпу.

У апошні час у сувязі з пераўтварэннямі ў сацыяльна-культурнай сферы ПБ Беларусі займаюць вядучае месца па колькасці чытачоў розных груп. Колькасць карыстальнікаў дасягае да 4 млн. чал. (каля 40 % ад усяго насельніцтва краіны). Ахоп насельніцтва бібліятэчным абслугоўваннем складае 42 %, у сельскай мясцовасці – 55 %.

Адной з прыкметных сучасных тэндэнцый стала сацыялізацыя дзейнасці ПБ, якая звязана з павышэннем яе сацыяльнай ролі ў жыцці грамадства. На рэгіянальным узроўні адбываецца актыўнае праяўленне сутнасных функцый, звязаных з прафесійнай і вучэбнай дзейнасцю, арганізацыяй вольнага часу насельніцтва.

Пры арыентацыі на даволі шырокі кантынгент карыстальнікаў і на іх пераважна агульнакультурныя і агульнаадукацыйныя інтарэсы ПБ сталі ўдзяляць больш увагі пытанням паўсядзённага жыцця людзей. Выклікана гэта, з аднаго боку, развіццём бібліятэкі як сацыяльнага інстытута, а з другога – патрабаваннямі грамадства, ці, дакладней, той палітычнай, эканамічнай і сацыяльнай сітуацыяй, якая склалася на рубяжы тысячагоддзяў.

Сацыяльная тэматыка сёння закранула многія напрамкі бібліятэчнай дзейнасці. Павялічылася яе доля ў інфармацыйнай рабоце. Многія бібліятэкі сталі інфармацыйнымі цэнтрамі па данай праблематыцы. У іх пачалі стварацца спецыялізаваныя фактаграфічныя базы і банкі даных сацыяльнай накіраванасці, якія ўтрымліваюць звесткі аб сацыяльна-псіхалагічных службах, медыцынскіх установах, раскладзе прыгараднага і маршрутах гарадскога транспарту і інш.

Пад уплывам інтарэсаў чытачоў фарміруюцца базы даных аб розных аздараўленых метадыках і лекавых раслінах. Узмацненне ўвагі да здароўя людзей як да важнейшай каштоўнасці жыцця адзначаецца ва ўсіх ЦБС.

Бібліятэрапеўтычная работа займае ўсё большае месца, а ў некаторых ПБ нават стала адным з асноўных напрамкаў. Улічваючы рэаліі нашага няпростага жыцця, бібліятэкі актывізавалі работу з сацыяльна неабароненымі групамі насельніцтва. У цэнтры павышанай увагі апынуліся інваліды, дзеці-сіроты, пажылыя людзі, беспрацоўныя і інш. Нельга сказаць, што работа з імі не праводзілася раней. Гэта якраз адзін з важнейшых традыцыйных напрамкаў у дзейнасці публічных бібліятэк, але сёння ён набыў новы сэнс і ўзбагаціўся новымі формамі і метадамі.

Адным з праяўленняў гэтага стала работа з сацыяльна неабароненымі групамі насельніцтва па мэтавых

Тэндэнцыі развіцця публічных бібліятэк Беларусі: рэаліі і патрэбнасці грамадства

комплексных праграмах, разлічаных на працяглы час.

Для людзей з абмежаванымі магчымасцямі бібліятэкі ўсё часцей становяцца цэнтрамі зносін і правядзення вольнага часу, што садзейнічае іх узаемадзеянню з грамадствам і сацыяльнай рэабілітацыі. Асабліва гэта адчуваюць дзеці-інваліды, якіх запрашаюць на бібліятэчныя мерапрыемствы, далучаюць да розных відаў творчай дзейнасці.

За апошнія дзесяць гадоў дзейнасці ПБ вызначылася тэндэнцыя да ўзмацнення і актывізацыі краязнаўчай дзейнасці. Выключная роля бібліятэкі ў захаванні сацыяльна-культурных традыцый вызначана самім фактам яе існавання і вынікае з яе сутнаснай функцыі, якая заключаецца ў захаванні дакументаванай культурнай спадчыны і забеспячэнні яе выкарыстання грамадствам. Публічныя бібліятэкі садзейнічаюць узнаўленню традыцый не толькі шляхам накаплення, захавання і прапаганды друкаваных крыніц. З поспехам гэтыя задачы вырашаюцца перш за ўсё праз развіццё краязнаўства. Зараз гэтая работа праводзіцца пад уплывам павышанай увагі грамадства да традыцый. Трэба адзначыць, што ўзнікла яна не выпадкова і тлумачыцца многімі прычынамі.

Галоўным штуршком паслужыла ідэя нацыянальнага адраджэння, якая стала асабліва актуальнай у 90-я гг. XX ст. у сувязі з набыццём рэспублікай суверэнітэту. Менавіта тады ў беларускага народа з'явілася рэальная магчымасць выбару ўласнага і незалежнага шляху развіцця.

Як і належыць у такія складаныя перыяды, грамадству спатрэбілася асэнсаваць не толькі свой сучасны стан, але і гістарычны лёс нацыі, каб праз назапашаную прадкамі багатую культурную спадчыну вызначыць перспектывы сучаснага і будучага жыцця. Да таго ж за гады савецкай улады адбыўся адыход ад нацыянальных традыцый, які пачаў паступова паварочвацца стратай нацыянальнай самасвядомасці, у выніку чаго грамадства апынулася ва ўмовах глыбокага духоўнага крызісу.

Адказам ПБ на ўсе гэтыя падзеі і працэсы стала актывізацыя краязнаўчай дзейнасці, асноўным зместам якой з'явілася работа па ўзнаўленню як агульнанацыянальных, так і рэгіянальных традыцый. Яе поспеху ў значнай ступені садзейнічаў Рэспубліканскі конкурс «Бібліятэка – асяродак нацыянальнай культуры», аб'яўлены Беларускай фондам культуры ў 1991 г. Тое, што ён пра-

цягваецца да сённяшніх дзён, а таксама матэрыялы, якія штогод паступаюць на яго, сведчаць, што гэтая работа не толькі стала прыярытэтным напрамкам, але і набыла ўстойлівую дынаміку і больш выражаны рэгіянальны характар. Актывізуючым фактарам стала падрыхтоўка НББ метадычных рэкамендацый «Краязнаўчая дзейнасць бібліятэк» (Мн., 1994). Пастаяннае назіранне за работай ПБ, штогадовы аналіз іх дзейнасці дазваляе вызначыць у бібліятэчным краязнаўстве найбольш характэрныя тэндэнцыі, якія сведчаць аб яго эвалюцыі. Перш за ўсё гэта праявілася ў арыентацыі на новыя каштоўнасці.

Пачаткам стаў зварот да беларускай мовы – асновы духоўнай культуры і важнейшага носьбіта сацыяльнай памяці нацыі. Яна, як правіла, з'яўляецца даволі яркім паказчыкам нацыянальнай ідэнтыфікацыі, прыналежнасці чалавека да пэўнага этнасу, да пэўнай культурнай сістэмы. У мове зашыфраваны багатая і унікальная інфармацыя аб народзе, яго духоўных традыцыях, этнічнай псіхалогіі і менталітэце. Страчваючы мову, людзі адрываюцца ад сваіх этнічных каранёў, што ў далейшым вядзе да страты нацыянальнай самасвядомасці і гістарычнай памяці. Таму шматлікія мерапрыемствы бібліятэк, прысвечаныя роднай мове, можна разглядаць як важкі ўклад ва ўзнаўленне нацыянальных традыцый. Пры гэтым у іх даволі ярка прасочваецца павышаная ўвага да рэгіянальных асаблівасцей мовы, да тэрытарыяльных дыялектаў як часткі мясцовай культуры. З гэтай мэтай бібліятэкі займаюцца зборам і запісам народных песень, прыказак, прымавак, паданняў, казак з характэрным для сваёй мясцовасці дыялектам. Для чытачоў праводзяцца конкурсы знаўцаў вуснай народнай творчасці, вечары беларускай абрадавай песні і народнай мудрасці з удзелам старэйшых жыхароў населеных пунктаў. Можна сказаць, што ў самастойную тэму вылучылася работа з прыказкамі і прымаўкамі, у якіх трапіла і каратка ўвасобіліся народная мудрасць, жыццёвы вопыт, многія назіранні за рознымі з'явамі ў жыцці і прыродным асяроддзем. Таму такімі папулярнымі сталі мерапрыемствы пад назвай «Паслухайце, што людзі кажуць».

Асабліва вялікая роля бібліятэкі ва ўзнаўленні свят продкаў, з якімі звязаны шматлікія народныя традыцыі, звычаі, абрады. Спачатку гэта былі Гуканне вясны, Купалле, Масленіца, затым далучыліся Дзяды, Вялікдзень, Каляды, Радуніца, Сёмуха, Багач і інш. Адной з асаблівасцей гэтай работы стала інсцэніраванне свят, з выкарыстаннем шырокай палітры іх мясцовых асаблівасцей.

Новы імпульс рабоце бібліятэк, накіраванай на ўзнаўленне сацыякультурных традыцый, надало шырокае выкарыстанне артэфактаў, у якіх асабліва ярка выявіліся мясцовыя асаблівасці жыццядзейнасці продкаў. Рэчы гаспадарчага і хатняга ўжытку, традыцыйнае адзенне, прадметы дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва не толькі дазваляюць зірнуць на побыт і культуру беларусаў, але і сведчаць пра высокі ўзровень народнага ўмельства і майстэрства.

Яны выкарыстоўваюцца пры правядзенні свят, розных фальклорных мерапрыемстваў, афармленні этнаграфічных куткоў і экспазіцый. Шырокае распаўсюджанне атрымалі выстаўкі «З бабуліных куфраў», «Што ў дзеда на гарышчы». Некаторыя бібліятэкі пайшлі па шляху стварэння этнаграфічных музеяў. Існуюць розныя меркаванні наконт мэтазгоднасці гэтай работы. Але ў сённяшняй сацыякультурнай сітуацыі ў тых выпадках, калі бібліятэка – часта адзіная культурная ўстанова ў рэгіёне, сумяшчэнне розных форм культурна-асветніцкай работы можна лічыць апраўданым. Зараз амаль у кожным

рэгіёне многія мясцовыя старадаўнія рамёствы і промыслы адноўлены і атрымалі новае развіццё.

Шматлікія бібліятэкі сталі ініцыятарамі правядзення даволі значных краязнаўчых чытанняў, да ўдзелу ў якіх прыцягваецца шырокае прадстаўніцтва. Так, першыя карэліцкія чытанні былі прысвечаны Мірскаму замку, карэліцкім габеленам, нацыянальнаму герою Чылі – ураджэнцу гэтага краю Ігнату Дамейку, пісьменнікам, землякам Яну Чачоту і Янку Брылю, вучонаму-астранаўту і таксама земляку Барысу Кіту і інш. У іх правядзенні прынялі ўдзел вядомыя дзеячы навукі, літаратуры, мастацтва А.Мальдзіс, К.Цвірка, У.Калеснік, У.Мархель, Л.Савік.

Не менш прывабнасцю адрозніваюцца і шматлікія краязнаўчыя гурткі, прысвечаныя вывучэнню тых ці іншых рэгіянальных асаблівасцей свайго краю. Яны аб'ядноўваюць людзей самых розных узростаў і прафесій.

Вывучэнне сацыякультурных традыцый і дзейнасць па іх узнаўленню ўзбагаціла бібліятэчную практыку новымі формамі работы. У ПБ даўно ўкараніліся вячоркі, пасядзелкі, вечары на прызбе, што асабліва важна для пажылых жыхароў сельскай мясцовасці, для якіх такія формы правядзення вольнага часу з'яўляюцца найбольш прывычнымі і арганічнымі. У дзіцячых бібліятэках гэта праявілася ў стварэнні лялечных тэатраў, правобразам якіх былі даволі папулярныя ў мінулым батлейкі.

Новым крокам у бібліятэчным краязнаўстве стала доўгатэрміновае мэтавае праграмаванне работы. Вылучаюцца сярод іх дзве рэгіянальныя праграмы з аднолькавай назвай «Жывая памяць» у Гомельскай і Мінскай абласцях. У іх удзельнічалі ўсё ЦБС рэгіёнаў.

У працэсе рэалізацыі праграм сабраны ўнікальны фонд краязнаўчых матэрыялаў на сучасных носьбітах, які дазваляе весці шырокую асветніцкую работу сярод насельніцтва, а таксама захаваць багатую духоўную і матэрыяльную культуру края для будучых пакаленняў. З выкарыстаннем новых камп'ютэрных тэхналогій на базе Гомельскай абласной бібліятэкі пачата работа па стварэнню абласной базы даных «Спадчына Гомельшчыны» па тэмах «Знакамітыя землякі» і «Помнікі». Усе ЦБС сфарміравалі ў сябе такія базы. Крыху пазней бібліятэкі Мінскай вобласці таксама прыступілі да стварэння аўтаматызаваных баз даных па тэмах «Персаналіі» і «Гістарычныя падзеі».

Рэгіянальная сацыяльна-культурная палітыка мае на ўвазе гібкую эканамічна абгрунтаваную тактыку выкарыстання сродкаў і магчымасцей розных сацыяльных інстытутаў. Аб'ектыўныя ўмовы і ў першую чаргу інтарэсы мясцовага насельніцтва таго ці іншага рэгіёна патрабуюць аб'яднання намаганняў сацыяльных інстытутаў у межах культурна-дасугавай дзейнасці. Адбываецца збліжэнне і функцыянальнае ўзаемапрапаніненне ў працэсах сумеснай дзейнасці такіх сацыяльных устаноў, як бібліятэкі, клубы, музеі, архівы, школы. У дзейнасці ПБ з'яўляюцца элементы работы вышэйназваных інстытутаў. Такім чынам, у сацыяльна-культурнай сферы рэгіёнаў усё мацней сцвярджаецца тэндэнцыя да канвергенцыі – збліжэння і функцыянальнага ўзаемапрапанінення роднасных устаноў. Сведчаннем гэтаму – аб'яднанне бібліятэк з клубамі, музеямі, архівамі. У сельскай мясцовасці для насельніцтва адчыняюцца дамы сацыяльных паслуг і бібліятэка выступае як інстытут сацыялізацыі асобы.

Яшчэ адзін аспект работы фармулюецца як «бібліятэка і ўлада». Гэта праяўляецца, перш за ўсё, у стварэнні цэнтраў прававой інфармацыі, інфармацыйным забес-

пачэўні кіраўніцтва па ўсіх пытаннях, якія яго цікавяць. Узаемадзеянне з мясцовай уладай – гэта частка PR (грамадскія адносіны). Яго дапаўняюць сувязі з сумежнымі бібліятэка сацыяльнымі інстытутамі: школамі, дамамі культуры, музеямі. Пры гэтым ПБ становяцца вядучым змястоўным элементам усёй сацыякультурнай інфраструктуры, без якой немагчыма паўнацэннае функцыянаванне іншых складаючых. Такім чынам фарміруецца бібліятэчныя мадэль культуры. Асабліва ярка гэта праяўляецца ў малых гарадах і вёсках, дзе нярэдка бібліятэка бярэ на сябе ролю музея, дома культуры і іншых устаноў.

У рэгіянальных цэнтрах і іншых буйных гарадах бібліятэкі аб'ядноўваюць вакол сябе грамадскія арганізацыі, творчыя саюзы, нацыянальна-культурныя таварыствы і інш. Ва ўмовах абстрактнага міжнацыянальнага зносіны ўспрымаюцца сілай, здольнай кансалідаваць поліэтнічнае насельніцтва краіны. Не выпадкова сёння бібліятэкі пачалі папаўняцца літаратурай на мовах дыяспар, што пражываюць у зонах абслугоўвання. Гэта садзейнічае нацыянальна-культурнай талерантнасці, фарміруе агульны інтарэсы розных этнічных груп. Такім чынам, бібліятэка выступае сёння як фактар стварэння адзінай сацыякультурнай прасторы.

Тэндэнцыя да дэмакратызацыі ПБ праяўляецца ў новай канцэпцыі абслугоўвання. Яна накіравана на задавальненне не толькі інфармацыйных патрэб карыстальнікаў, але ўсёй сістэмы іх культурных чаканняў: павышэнне ўзроўню камфортнасці, развіццё прынцыпова новых форм літаратурна-музычных кафэ, інтэрнет-класаў, мастацкіх галерэй. Такім чынам, бібліятэчнае абслугоўванне становіцца сістэмай, якая актыўна развіваецца і эвалюцыянізіруе адпаведна з пераменамі ў патрэбах насельніцтва. Гэтая канцэпцыя выяўляе сябе і пры арганізацыі ўнутрыбібліятэчнай прасторы бібліятэкі, стварэнні вобраза прывабнай, «пазрыстай», бачнай бібліятэкі, адкрытай для ўсіх груп насельніцтва, усіх сацыяльных інстытутаў.

Безумоўна, у бібліятэчнай прасторы важна лёгка арыентавацца любому карыстальніку. Візуальны рад выстройваецца такім чынам, каб дазволіць чытачу адэкватна ўспрымаць бібліятэчныя рэсурсы і магчымасці, якія інтэнсіўна развіваюцца і пастаянна абнаўляюцца, мінімізаваць намаганні па іх выкарыстанню. Нарэшце, нам патрэбна навучыць наведвальніка ацаніць і выкарыстаць унутрыбібліятэчную прастору як частку сацыякультурнай прасторы горада, рэгіёна, элемент мясцовай інфраструктуры, а ў аптымальным варыянце – як «акно» ў сусветную культурную прастору.

Цэнтральнай задачай новага часу становіцца мадэрнізацыя ПБ і ўключэнне іх у сістэму камунікацый. Гэта тэндэнцыя набірае моц.

Агульнадаступныя бібліятэкі Беларусі, выконваючы сваю гістарычную місію, заўсёды стараліся рэагаваць на актуальныя запыты грамадства. У адпаведнасці з грамадскімі прыярытэтамі ў іх дзейнасці пастаянна з'яўляюцца новыя задачы і новыя формы работы.

Такім новым напрамкам для ПБ рэспублікі стала прававая інфармацыя і забеспячэнне доступу да яе грамадзян.

Патрэба ў дакладнай, поўнай і своєчасовай прававой інфармацыі вырасла як ніколі. Акрамя прычын агульнага характару (неабходнасць умацавання прававых і дэмакратычных асноў дзяржавы, павышэнне ўзроўню законнасці, прававой культуры і правасвядомасці грамадзян і г.д.) такая патрэбнасць дыктуецца яшчэ і праводзімай рэформай усёй сістэмы заканадаўства рэспублікі.

З мэтай фарміравання ў Рэспубліцы Беларусь адзінай інфармацыйнай прасторы, якая забяспечвае даступнасць прававой інфармацыі для ўсіх структур грамадства і кожнага грамадзяніна паасобку, з 2000 г. пачалі стварацца публічныя цэнтры прававой інфармацыі (ПЦПІ) на базе ПБ. Дзейнасць ПЦПІ ажыццяўляецца ў адпаведнасці з Указамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 1 снежня 1998 г. № 565 і № 1 ад 1 студзеня 2003 г. аб унясенні дапаўненняў і змяненняў у Указ Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Аб парадку распаўсюджвання прававой інфармацыі ў Рэспубліцы Беларусь» і сумесна з праектам Нацыянальнага цэнтра прававой інфармацыі Рэспублікі Беларусь (НЦПІ) і Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь пры падтрымцы аблвыканкомаў, Мінгарвыканкома, адобранага Адміністрацыяй Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Важным дакументам па актывізацыі дзейнасці ў даным накірунку з'явілася Пагадненне паміж НЦПІ і Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь «Аб стварэнні публічных цэнтраў прававой інфармацыі ў Рэспубліцы Беларусь і развіцці супрацоўніцтва ў сферы прававой інфармацыі» (2001 г.), у якім вызначаны механізм адкрыцця і функцыянавання сеткі НЦПІ.

У такім практычным накірунку і з яўнай сацыяльнай накіраванасцю праблема прававой інфарматызацыі раённай не ставілася і не вырашалася.

У рашэнні гэтай комплекснай праблемы, як пацвердзіў ужо напрацаваны вопыт, галоўная роля належыць скаардынаванай дзейнасці Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь, НЦПІ і органаў дзяржаўнай улады ў рэгіёнах рэспублікі.

У адпаведнасці з праграмнымі дакументамі на рэгіянальным узроўні вырашэнне праблемы забяспечвае сумесная дзейнасць рэгіянальных органаў упраўлення культуры, абласных універсальных навуковых бібліятэк і органаў па інфармацыйным рэсурсам і тэлекамунікацыям.

Непасрэднымі выканаўцамі работ у рэгіёнах з'яўляюцца інфармацыйна-аналітычныя цэнтры прававой інфармацыі і рэгіянальныя бібліятэкі.

Надалей былі распрацаваны, узгоднены з Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь і Рэспубліканскай калегіяй адвакатаў і зацверджаны НЦПІ «Тыпавая праграма стварэння публічных цэнтраў прававой інфармацыі» і «Тыпавое палажэнне аб публічным цэнтры прававой інфармацыі», дзе вызначаны мэты, прынцыпы, задачы і этапы развіцця ПЦПІ. Гэтыя дакументы як рэгламентуючыя былі ўзяты за аснову работы ў рэгіёнах. У шэрагу абласцей (Гродзенскай, Віцебскай, Брэсцкай) распрацаваны аналагічныя адпаведныя праграмы і палажэнні. Такім чынам, створана прававое асяроддзе для ажыццяўлення і арганізацыі доступу насельніцтва рэспублікі да прававых інфармацыйных рэсурсаў.

Рашэнне аб стварэнні ПЦПІ на базе шырокага развіцця сеткі агульнадаступных бібліятэк, уключаючы НББ, абласныя бібліятэкі як універсальныя навукова-метадычныя цэнтры рэгіёнаў і публічныя (гарадскія, раённыя, сельскія) бібліятэкі, з'яўляецца надзвычай мэтазгодным і актуальным.

ПБ, што з'яўляюцца важнейшым элементам культурнага асяроддзя рэгіёна, задавальняюць самыя рознабаковыя запыты карыстальнікаў і забяспечваюць доступ да інфармацыі ўсіх груп насельніцтва. Менавіта таму яны разглядаюцца ў якасці асноўнага звяна нацыянальнай сеткі па распаўсюджванню і доступу да прававой інфармацыі, аказанню шэрага паслуг на аснове назапашаных рэсурсаў.

У 90-х гг. у бібліятэках рэспублікі было пачата масавае ўкараненне камп'ютэрных тэхналогій. Інфарматызацыя бібліятэк – прыярэтны накірунак дзейнасці Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Наяўнасць галіновай праграмы «Інфарматызацыя культуры» і яе паступова рэалізацыя абумовілі адносна рэзультатыўныя паказчыкі дзейнасці ПБ. Аўтаматызавана звыш 70 % ПБ без уліку філіялаў ЦБС. Электронныя каталогі ствараюцца амаль ва ўсіх цэнтральных бібліятэках рэгіёнаў. Ажыццяўляецца падключэнне бібліятэк да сеткі Інтэрнет. Актыўна выкарыстоўваецца інфармацыя на CD-ROMax.

Сетка агульнадаступных бібліятэк з'яўляецца ў пэўнай ступені адзінай, паколькі, згодна з новай рэдакцыяй Закона «Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь» (2002 г.), навукова-метадычным цэнтрам для ўсіх бібліятэк з'яўляецца НББ, абласныя бібліятэкі – навукова-метадычныя цэнтры для ПБ сваіх рэгіёнаў.

ПБ выступаюць у ролі сацыяльнага гаранта доступу да інфармацыі ўсяго насельніцтва, становяцца абавязковым элементам жыццядзейнасці мясцовага згуртавання, таму і размяшчаюцца з улікам іх максімальнай даступнасці. Адзінства сетцы агульнадаступных бібліятэк надаюць таксама дзяржаўныя стандарты на бібліяграфічнае апісанне дакументаў і агульныя схемы класіфікацыі дакументаў, якія дзейнічаюць на тэрыторыі краіны, а таксама наяўнасць тыпавай АІБС. Прынцыпы арганізацыі бібліятэчнай сеткі як састаўной часткі сацыяльна-культурнага асяроддзя суадносяцца з агульнымі прынцыпамі, прынятымі ў гэтай сферы. Але важнымі з'яўляюцца і асобныя характарыстыкі агульнадаступнага абслугоўвання, такія як:

- максімальнае набліжэнне абслугоўвання да насельніцтва;
 - пераемнасць у працэсе абслугоўвання, заснаваная на ўзаемавыкарыстанні магчымасцей бібліятэк розных узроўняў;
 - мэтанакіраваная канцэнтрацыя бібліятэчных фондаў, сродкаў інфармацыі, рацыянальная цэнтралізацыя асноўных элементаў бібліятэчна-вытворчай работы (камплектаванне, размеркаванне літаратуры, інфармацыйна-бібліяграфічны цыкл і г.д.).
- У адпаведнасці са структурай сеткі дзяржаўных ПБ адзіная сістэма публічных цэнтраў прававой інфармацыі ствараецца на нацыянальным (рэспубліканскім) і рэгіянальным (абласным і раённым) узроўнях.

З мэтай эфектыўнага функцыяніравання ПЦПІ па прадстаўленню доступу карыстальнікаў да дакументаў бібліятэка павінна забяспечыць выкананне наступных функцый:

- выдзяленне і развіццё фондаў прававой інфармацыі, якія ўжо маюцца, на розных носьбітах;
- арганізацыя праграмна-тэхнічнага і камунікацыйнага комплексу;
- арганізацыя ўзаемадзеяння з трымальнікам эталоннай базы даных прававой інфармацыі (ЭБДПІ) і органаў мясцовага самакіравання;
- комплектаванне фонду прававой інфармацыі ў адпаведнасці са спецыялізацыяй бібліятэкі і патрэбнасцямі карыстальнікаў;
- каталагізацыя фонду;
- непасрэднае абслугоўванне чытачоў друкаванымі і электроннымі выданнямі ў рэжымах on-line, off-line;
- удасканальванне наменклатуры і якасці карыстальніцкіх паслуг.

ПЦПІ больш высокага ўзроўню павінны забяспечыць

метадычнае і арганізацыйнае кіраўніцтва ЦПІ бібліятэк ніжняга ўзроўню. На рэгіянальным узроўні комплекснае рэгуляванне працэсаў прававой інфармацыі павінна ажыццяўляцца на аснове праграмы «Прававая інфарматызацыя рэгіёна», зацверджанай пастановай адміністрацыі рэгіёна.

Якія асноўныя вывады можна зрабіць па выніках пакуль невялікага вопыту прававой інфарматызацыі?

Пры стварэнні ПЦПІ перавага аддавалася бібліятэкам, якія мелі неабходны ўзровень тэхнічнага аснашчэння. Такі падыход выкарыстоўваўся ў Мінскай, Магілёўскай і Віцебскай абласцях. ЭБДПІ набываліся цэнтралізавана шляхам мэтавага выдзялення бюджэтных сродкаў. Напрыклад, Мінскі аблвыканком выдзеліў сродкі для пяці гарадскіх бібліятэк і адной ГЦБ. Магілёўская абласная бібліятэка цэнтралізавана закупіла базы даных для 3-х цэнтральных бібліятэк. Заслугоўвае адабрэння вопыт Брэсцкай вобласці, дзе аблвыканком ажыццявіў мэтавае набыццё камп'тэраў для ўсіх цэнтральных бібліятэк, неабходных для функцыяніравання ПЦПІ комплектаў першапачатковай пастаўкі. Гродзенскім аблвыканком для абласной бібліятэкі і 17 цэнтральных бібліятэк закуплена камп'ютэрная тэхніка і ЭБДПІ. У аснашчэнні ПЦПІ прыняў актыўны ўдзел Нацыянальны цэнтр прававой інфармацыі, які на пачатковым этапе стварэння інфраструктуры прававога інфармавання насельніцтва перадаў бясплатна 7 электронных копіяў ЭБДПІ для абласных бібліятэк і ЦББ імя Я.Купалы г. Мінска і зараз актыўна падтрымлівае ПБ краіны, выдзяляючы ім камп'ютэрныя сродкі і БД.

Сёння на Беларусі функцыяніруе звыш 70 ПЦПІ, якія ўяўляюць сабой пункты свабоднага доступу грамадзян да афіцыйнай прававой інфармацыі. Яны дзейнічаюць ва ўсіх абласных бібліятэках, 70 % цэнтральных гарадскіх і 31 % раённых бібліятэк. Так у Брэсцкай вобласці ва ўсіх ЦБС, за выключэннем Баранавіцкай і Брэсцкай ЦРБ, адкрыты ПЦПІ. У Гродзенскай вобласці ў 85 % цэнтральных гарадскіх і раённых бібліятэках функцыяніруюць ПЦПІ. Па Віцебскай вобласці гэты паказчык складае 36 %, па Мінскай – 25 %, па Магілёўскай – 17,4 %. Складаная сітуацыя на сённяшні момант назіраецца ў Гомельскай вобласці. ПЦПІ пры Гомельскай абласной бібліятэцы быў адкрыты для карыстальнікаў першым у рэспубліцы, але ў далейшым больш ні аднаго цэнтра ў вобласці не створана. Кожны ПЦПІ аснашчаецца ЭБДПІ і іншымі афіцыйнымі выданнямі НЦПІ. Згодна з палажэннем, пры бібліятэках абласнога падпарадкавання пачалі стварацца саветы з мэтай каардынацыі дзейнасці паміж усімі ПЦПІ вобласці і ўзаемадзеяння з другімі структурамі і ўстановамі рэгіёнаў. Такі каардынацыйны савет працуе пры Гродзенскай абласной бібліятэцы, куды ўвайшлі прадстаўнікі аблвыканкома, абласной, гарадскіх і раённых бібліятэк, абласной калегіі адвакатаў. Такім чынам, для грамадзян ствараецца рэальная магчымасць свабоднага і бясплатнага азнаямлення з нарматыўна-прававымі актамі Рэспублікі Беларусі, што садзейнічае павышэнню прававой культуры кожнага грамадзяніна. Пры арганізацыі ПЦПІ выкарыстоўваецца існуючая структура і штат бібліятэк. Як самастойнае падраздзяленне ПЦПІ адкрыўся толькі пры Віцебскай абласной бібліятэцы. Ва ўсіх іншых абласных бібліятэках ПЦПІ дзейнічаюць у рамках інфармацыйна-бібліяграфічных аддзелаў, у

большасці ПБ – на базе аддзелаў абслугоўвання і інфармацыі і іх штатаў.

Ад агульнай колькасці задзейнічаных бібліятэчных спецыялістаў 85 % маюць вышэйшую і 15 % сярэдняю спецыяльную адукацыю.

Яны валодаюць не толькі асноўнымі навыкамі работы з новымі інфармацыйнымі тэхналогіямі, але і пэўнымі ведамі юрыдычнага характару. Як паказвае практыка, за інфармацыяй па шырокаму колу прававых пытанняў звяртаюцца самыя розныя групы карыстальнікаў. Асноўнымі з іх з'яўляюцца студэнты (50%), юрысты (18%), прадпрымальнікі (8%), пенсіянеры (8%) і іншыя (16 %). Да шэрага іншых адносяцца педагогі, работнікі прававых органаў улады, работнікі аддзелаў кадраў, эканамісты, бухгалтары. Існуючыя ў цэнтрах інфармацыйныя рэсурсы дазваляюць выконваць разнастайныя запыты карыстальнікаў. Запыты студэнтаў накіраваны на задавальненне інфармацыйных патрэбнасцей, што ўзніклі ў працэсе вучобы; юрыстаў цікавяць пытанні арбітражнай, падаткавай, судовай практыкі; прадпрымальнікі звяртаюцца да падатковага заканадаўства, дагаворнага права, бухгалтарскіх дакументаў; пенсіянераў у большасці цікавіць заканадаўства ў сацыяльнай сферы. Для задавальнення разнастайных пытанняў юрыдычнай накіраванасці ў цэнтрах выкарыстоўваюцца прававыя рэсурсы на розных носьбітах інфармацыі, як на электронных, так і традыцыйных. Асноўная частка запятаў выконваецца з дапамогай эталоннага банка даных прававой інфармацыі, які атрымаў прызнанне сярод бібліятэк і іх карыстальнікаў. Напрыклад, у Гомельскай абласной бібліятэцы з выкарыстаннем ЭБДП выканана 93,2 % запятаў па праву. Сярод гарадскіх бібліятэчных сістэм ЭБДП больш за ўсё выкарыстоўваюць бібліятэкі Віцебскай вобласці – 70,8 %. Гэтыя даныя сведчаць аб інфармацыйнай ёмкасці эталоннай базы і перавазе, якая аддаецца электронным рэсурсам з боку бібліятэк і іх карыстальнікаў. Тым не менш, значны аб'ём (каля 40 % запятаў) выконваецца на аснове інфармацыі, дадзенай на папяровых носьбітах. У цяперашні час працэс стварэння і станаўлення нацыянальнай сеткі ПЦПі знаходзіцца ў стадыі развіцця.

У рамках рэалізацыі прававых актаў Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь створана аснова нацыянальнай сістэмы інфармацыйна-прававога забеспячэння насельніцтва. Аднак цэласная сістэма яшчэ не пабудавана. У гэтых умовах з'явілася неабходнасць распрацоўкі комплексу мер канцэптualaнага, метадалагічнага, арганізацыйнага і прававога характару.

У верасні 2002 г. адбылося пашыранае пасяджэнне калегіі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь з удзелам ПЦПі Рэспублікі Беларусь, на якім быў разгледжаны ход стварэння ПЦПі на базе агульнадаступных бібліятэк рэспублікі, выяўлены ключавыя фактары, што стрымліваюць працэс іх развіцця. Была адзначана неабходнасць далейшай мэтавай дзяржаўнай падтрымкі ствараемай нацыянальнай сеткі ПЦПі. Таксама адзначана неабходнасць апэратыўнай актуалізацыі ЭБДПі, якую сёння можна назваць эпізадычнай. Часцей за ўсё эталонны банк даных абнаўляецца 1 раз у квартал, што не з'яўляецца актуальным для абслугоўвання карыстальнікаў. Выхад са складанай сітуацыі бібліятэкі вымушаны шукаць самастойна. У сувязі з адсутнасцю доступу да тэлекамунацыйных каналаў сувязі бібліятэкі рэспублікі не маюць магчымасці выкарыстоўваць

глобальную сетку Інтэрнет як для актуалізацыі ЭБДПі, так і для выканання складаных інфармацыйна-бібліяграфічных запятаў прававой тэматыкі, што абмяжоўвае прадстаўленне апэратыўнай інфармацыі аб усіх прынятых у рэспубліцы прававых актах.

ПБ маюць шматгадовы вопыт працы па максімальнаму наапапенню і выкарыстанню прававой інфармацыі на традыцыйных (папяровых) носьбітах, распаўсюджванню і папулярнаізацыі прававых ведаў. Каб прывільна спалучаць інфармацыйныя рэсурсы на розных носьбітах, неабходна мэтанакіравана камплектаваць фонды, прадумана вызначаць рэпертуар перыядычных выданняў, неабходных для прававога інфармавання.

Для стварэння шматаспектнай базы прававой інфармацыі (асабліва ў рэгіёнах) патрабуецца вырашыць праблему збору і захаванасці афіцыйных дакументаў мясцовых органаў улады. Гэта інфармацыя адлюстроўвае той пласт жыцця грамадства, дзе вырашаецца каля 90 % усіх праблем, з якімі, па даных экспертаў, сутыкаецца насельніцтва кожнага рэгіёна. Да цяперашняга часу яшчэ не адпрацаваны механізм паступлення такой інфармацыі ў бібліятэкі.

З-за недахопу фінансавых сродкаў застаецца актуальнай праблема адсутнасці неабходнай камп'ютэрнай тэхнікі для паўнацэннай дзейнасці ПЦПі. У далейшым неабходна ажыццявіць праграму тэхнічнай і інфармацыйнай падтрымкі нацыянальнай сеткі ПЦПі і забяспечыць адпаведнымі сродкамі і больш удасканаленым праграмным комплексам тыя бібліятэкі, на базе якіх яшчэ будуць фарміравацца ПЦПі. Міністэрства культуры ўнесла адпаведныя прапановы ў дзяржаўную праграму «Электронная Беларусь» (2003–2005 гг.).

Адчуваецца вострая неабходнасць у больш грунтоўнай і практычнай падрыхтоўцы спецыялістаў ПЦПі як абласных, так і ПБ. У сувязі з гэтым бачыцца абгрунтаваным запланаванае ў 2003 г. адкрыццё ПЦПі ў НББ з актыўным удзелам НЦПі Рэспублікі Беларусь і наданне яму статусу адзінага Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра па маніторынгу і забеспячэнню дзейнасці ПЦПі на базе агульнадаступных бібліятэк.

Неабходна таксама канстатаваць, што на месцах не выконваецца пункт 3.9. «Палажэння аб ПЦПі» па аказанню юрыдычнай дапамогі насельніцтву спецыялістамі Рэспубліканскай калегіі адвакатаў. Пакуль яшчэ ў рабоце ПЦПі не задзейнічаны юрысты-практыкі і студэнты юрыдычных факультэтаў ВУН рэспублікі. У перспектыве ПЦПі неабходна ўдзяляць больш увагі рэкламе сваёй дзейнасці, адлюстроўваць цікавыя напрацоўкі і мерапрыемствы ў сродках масавай інфармацыі, абагульняць вопыт іх работы, што прыцягне больш шырокаму аўдыторыю для вырашэння пытанняў.

ПБ – гэта найбольш разгалінаваная сетка ў агульнабібліятэчнай сістэме краіны. Сёння яны з'яўляюцца самай даступнай для насельніцтва крыніцай атрымання інфармацыі, ведаў, культуры. Яны захоўваюць у сваёй рабоце выдатныя традыцыі культурнага асветніцтва і адначасова паступова становяцца сучаснымі інфармацыйнымі ўстановамі.

Summary

The article is dedicated to trends and perspectives of development in public libraries in context of sociocultural politics of the 20th century.